

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

НЕЧИТАЙЛО В. О.,

аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 343.98:343.35

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ,
ВЧИНЕНИХ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ**

Зловживання впливом, вчинених працівниками правоохоронного органу характеризується підвищеним рівнем латентності, що зумовлює негайне застосування дієвих процесуальних механізмів, серед яких чільне місце посідають негласні слідчі (розшукові) дії.

У статті досліджуються особливості організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо зловживання впливом, вчиненого працівниками правоохоронних органів. Основними тактичними прийомами при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: зміна анкетних даних, проведення у невідкладних випадках.

Серед найбільш релевантних негласних слідчих (розшукових) дій виокремлено контроль за вчиненням злочину, який сприяє оперативному документуванню злочинної діяльності, забезпечує належний рівень доказової бази, придатної для подальшого використання у суді. Контроль за вчиненням злочину спрямований на приховану фіксацію дій особи, що вчиняє готування або замах на такий злочин. Доцільним є залучення викривачів під час проведення спеціального слідчого експерименту як форми контролю за вчиненням злочину: отримання інформації про факт зловживання впливом; надання допомоги при проведенні експерименту; безпосередня участь у проведенні експерименту.

Розкрито проблемні питання щодо допустимості отриманих під час негласних слідчих (розшукових) дій доказів, дотримання принципу пропорційності втручання в приватне життя та вимог законності під час їх проведення. Окрему увагу приділено оцінці ризиків викриття проведення таких дій та способам забезпечення їх конфіденційності. У контексті протидії корупційним злочинам акцентовано на важливості ефективної взаємодії між оперативними підрозділами та процесуальними керівниками. За результатами дослідження сформульовано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності використання негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Ключові слова: зловживання впливом, працівник правоохоронного органу, корупційний злочин, кримінальне провадження, розслідування, криміналістичне забезпечення, негласні слідчі (розшукові) дії, контроль за вчиненням злочину.

Abuse of influence committed by law enforcement officers is characterized by a high level of latency, which necessitates the immediate application of effective

procedural mechanisms, among which covert investigative (search) actions occupy a prominent place.

The article examines the features of organizing and conducting covert investigative (search) actions in criminal proceedings regarding abuse of influence committed by law enforcement officers. The main tactical techniques when conducting covert investigative (search) actions: changing personal data, conducting in urgent cases.

Among the most relevant covert investigative (search) actions, control over the commission of a crime is highlighted, which contributes to the operational documentation of criminal activity, provides an appropriate level of evidence base suitable for further use in court. Control over the commission of a crime is aimed at covertly recording the actions of a person who is preparing or attempting to commit such a crime. It is advisable to involve whistleblowers during a special investigative experiment as a form of control over the commission of a crime: obtaining information about the fact of abuse of influence; providing assistance in conducting the experiment; direct participation in conducting the experiment.

Problematic issues regarding the admissibility of evidence obtained during covert investigative (search) actions, compliance with the principle of proportionality of interference in private life and the requirements of legality during their conduct are revealed. Special attention is paid to assessing the risks of exposing such actions and ways to ensure their confidentiality. In the context of combating corruption crimes, the importance of effective interaction between operational units and procedural managers is emphasized. Based on the results of the study, practical recommendations are formulated to increase the effectiveness of the use of covert investigative (search) actions in criminal proceedings of this category.

Key words: *abuse of influence, law enforcement officer, corruption crime, criminal proceedings, investigation, forensic support, covert investigative (search) actions, control over the commission of a crime.*

Актуальність теми. За роки незалежності України розроблено ряд законодавчих положень направлених на запобігання та протидію корупційним проявам. Нормами кримінального законодавства удосконалюється та закріплюється різні прояви корупційних діянь з метою передбачення всіх форм корупції в законодавчому акті. Одним із таких корупційних проявів є зловживання впливом (ст. 269-2 Кримінального кодексу (КК) України), яке передбачає впливи на особу при прийнятті нею рішення з передачею неправомірної вигоди.

У сучасних умовах функціонування правоохоронної системи України питання протидії зловживанню впливом з боку її представників набуває особливої актуальності. Такий вид корупційних злочинів становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки підриває довіру громадськості до державних інституцій, дискредитує діяльність органів правопорядку та ускладнює реалізацію принципу верховенства права. Одним із найефективніших засобів викриття прихованих форм кримінальної діяльності, пов'язаної із зловживанням впливом, є негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД), передбачені Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України [1].

НСРД виступають не лише джерелом отримання важливих доказів, а й дієвим механізмом контролю за поведінкою суб'єкта злочину, який використовує службове становище для досягнення неправомірної вигоди. Особливої складності набуває проведення таких дій щодо працівників правоохоронних органів, які, як правило, обізнані з методами оперативного переслідування, що зумовлює необхідність особливої обережності, планування та координації на кожному етапі досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям наукового дослідження стали праці вітчизняних учених у галузі криміналістики та кримінального процесу, які розглядали проблеми протидії корупційним кримінальним правопорушенням за допомогою негласних

слідчих (розшукових) дій, зокрема М. В. Багрія, М. Л. Грібова, В. В. Луцика, Д. М. Мірковця, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, О. С. Старенького, С. С. Терещука, В. Г. Уварова, А. В. Шевчишена, А. А. Щадила та ін.

Однак, в умовах сьогодення, відкритими й нагальними залишаються питання проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про зловживання впливом, вчинених працівниками правоохоронного органу.

Виклад основного матеріалу. КПК України 2012 р. започаткував нові підходи до організації діяльності правоохоронних органів, розширивши їхні повноваження щодо отримання інформації про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили. Одним із ключових нововведень стало об'єднання слідчої та розшукової діяльності, що надало слідчому більше процесуальних можливостей (ст. 40 КПК України), а також запровадження НСРД як новітнього способу збирання доказів (розділ XXI КПК України, зокрема ст. ст. 246–275) [1].

Відповідно до ст. 246 КПК України, НСРД є окремим видом слідчих (розшукових) дій, специфіка яких полягає в тому, що відомості про сам факт їх проведення, а також про застосовані методи не підлягають розголошенню, за винятком випадків, прямо передбачених кримінальним процесуальним законодавством [1]. Така законодавча конструкція підкреслює ключову ознаку зазначених дій – їх негласний, неочевидний, прихований характер [2].

Зазначена прихованість охоплює кілька аспектів: а) об'єкти, щодо яких проводяться відповідні заходи – як фізичні особи, так і окремі групи чи організації; б) коло осіб, не залучених безпосередньо до проведення негласних дій, включаючи працівників слідчих або оперативних підрозділів, навіть якщо вони мають відповідний рівень доступу до інформації з обмеженим доступом [3].

Як справедливо зауважує М. Л. Грібов, криміналістичне забезпечення НСРД слід розглядати як систему спеціально організованих заходів, спрямованих на досягнення максимальної ефективності таких дій у контексті реалізації завдань кримінального провадження [4, с. 39]. Цілком поділяючи цю позицію, варто наголосити, що ефективне криміналістичне супроводження НСРД забезпечує не лише результативність здобуття доказової інформації, а й дотримання вимог процесуальної форми, допустимості доказів та забезпечення прав і свобод учасників провадження. Таким чином, криміналістичне забезпечення виступає важливою складовою загальної системи доказування, орієнтованої на досягнення принципів законності, об'єктивності та повноти досудового розслідування.

НСРД застосовуються в тих випадках, коли відомості про злочин або особу, яка його вчинила, неможливо отримати відкритими засобами. Їх значення у сучасному кримінальному провадженні важко переоцінити, однак ключовою умовою їх законного використання залишається дотримання принципів процесуальної форми, прав людини і судового контролю. Фактично всі НСРД, крім установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), проводяться виключно в кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [5]

У кримінальних провадженнях про зловживання впливом, вчинених працівниками правоохоронного органу комплексного проведення НСРД по фіксації таких подій включає:

отримання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу;

вчинення дій по відношенню до владної особи щодо прийняття нею рішення, відповідно до її компетенцій;

передача предмета неправомірної вигоди чи здійснення іншого сприяння в інтересах владної особи;

виявлення місцезнаходження предметів, документів, що містять ознаки вчинення правопорушення.

Такі злочини, що мають підвищений рівень латентності вимагають негайного застосування дієвих процесуальних механізмів, серед яких чільне місце посідають НСРД. З урахуванням змін, внесених до КПК України, доцільно проілюструвати можливості використання окремих видів НСРД у кримінальних провадженнях зазначеної категорії.

Серед найбільш релевантних заходів слід виокремити контроль за вчиненням злочину, який сприяє оперативному документуванню злочинної діяльності, забезпечує належний рівень доказової бази, придатної для подальшого використання у суді.

Відповідно до ст. 271 КПК України, у разі наявності достатніх підстав вважати, що готується або вже вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, уповноважені органи мають право здійснювати контроль за вчиненням такого злочину. Законодавець визначає чотири можливі форми реалізації зазначеного заходу: контрольована поставка; контрольована та оперативна закупка; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину. Водночас формальні законодавчі дефініції відповідних понять у самому КПК України відсутні, що створює певну прогалину у правовому регулюванні.

Цю проблему частково було усунуто завдяки ухваленню міжвідомчої Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка містить відповідні визначення:

- Контрольована поставка – це організація та здійснення контролю слідчим або оперативним підрозділом за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитом через її територію) предметів, товарів або речовин, зокрема тих, що заборонені до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправну діяльність (п. 1.12.1).
- Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, в тому числі безоплатного, у фізичних чи юридичних осіб товару, що перебуває у вільному обігу, з метою документування факту вчинення злочину та особи правопорушника (п. 1.12.2).
- Оперативна закупка передбачає аналогічну імітацію, проте стосується товарів, обіг яких обмежено або заборонено чинним законодавством (п. 1.12.3).
- Спеціальний слідчий експеримент – це створення уповноваженими суб'єктами умов, максимально наближених до реальних, з метою перевірки намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину, шляхом спостереження за її поведінкою та прийнятими рішеннями (п. 1.12.4).
- Імітування обстановки злочину полягає у вчиненні дій слідчим або уповноваженою особою з використанням спеціальних імітаційних засобів, які створюють у навколишніх уявлення про вчинення реального злочину з метою його запобігання або викриття особи, яка його готувала або планувала (п. 1.12.5) [6]

Таким чином, у структурі контролю за вчиненням злочину законодавець і правозастосовна практика формують багатовекторну модель реагування на злочинну активність на етапі її готування, що поєднує превентивну та доказову функції.

Контроль за вчиненням зловживання впливом працівниками правоохоронного органу спрямований на приховану фіксацію дій особи, що вчиняє готування або замах на такий злочин. Метою такої НСРД є виявлення та припинення корупційного злочину, отримання необхідних відомостей та для забезпечення умов для успішного затримання підозрюваного на місці вчинення злочину, фіксації факту та обставин його вчинення [7, с. 193–194]. За цією ознакою можна стверджувати, що йдеться саме про контрольоване вчинення злочину, зараховуючи фіксацію дій зловмисників технічними засобами та їх подальше затримання в порядку ч. 1 ст. 208 КПК України.

Спеціальний слідчий експеримент є найбільш витонченою формою контролю за вчиненням злочину, оскільки ризики щодо результативності, ефективності проведення зазначеної негласної слідчої (розшукової) є більш значними порівнянно з іншими формами контролю за вчиненням злочину та іншими негласними слідчими (розшуковими) діями. Це пов'язано з порядком, умовами та організацією його проведення [8].

Проведення НСРД як засобу фіксації зловживання впливом, вчиненого працівником правоохоронного органу включає в себе алгоритм послідовних дій:

I. Підготовчі (внесення відомостей до ЄРДР та максимальне приховування відомостей про суб'єкта злочину). Рішення про проведення контролю за вчиненням злочину приймає виключно прокурор, шляхом винесення відповідної постанови, при цьому прокурор, дотри-

муючись вимог ст. ст. 110, 246, 250, 251, 271, 273 КПК України, у постанові про здійснення контролю за вчиненням злочину обов'язково зазначається: реєстраційний номер кримінального провадження; правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України; відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься НСРД; час початку, тривалість і мету НСРД; відомості про орган досудового розслідування або оперативний підрозділ, якими будуть проводитися НСРД; обґрунтування прийнятої постанови, зокрема неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб; вид НСРД, проведення якої передбачене; обставини, що свідчать про відсутність під час НСРД провокування особи на вчинення злочину; необхідність застосування спеціально підготовлених (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів – грошей, чи інших матеріальних цінностей.

З метою притягнення до відповідальності осіб, які можуть бути залучені фігурантом до вчинення правопорушення в якості посередників, в постанові необхідно зазначити можливість фіксації спілкування з особами, що діють від імені, в інтересах, чи за дорученням фігуранта.

II. Організаційно-тактичні (вибір НСРД, які максимально нададуть можливість закріпити факт зловживання впливу; отримання процесуального рішення про їх проведення; заручення уповноважених суб'єктів до їх проведення; безпосередня участь в їх проведенні).

Однією з ключових умов допустимості доказів у кримінальному провадженні є їх отримання належним суб'єктом у межах визначених законом повноважень. Це повною мірою стосується і НСРД, результати яких можуть мати вирішальне значення для доведення обставин кримінального правопорушення.

Право на проведення НСРД має виключно слідчий, який уповноважений здійснювати досудове розслідування у відповідному кримінальному провадженні. У матеріалах провадження обов'язково має міститися процесуальний документ (наприклад, витяг з наказу про визначення групи слідчих або постанову керівника органу досудового розслідування), що підтверджує повноваження конкретного слідчого на момент проведення НСРД – як у статусі одноосібного процесуального керівника, так і в складі групи слідчих. За відсутності такого підтвердження результати НСРД можуть бути визнані недопустимими доказами.

Інший слідчий, навіть якщо він належить до того самого органу досудового розслідування, не є належним суб'єктом проведення НСРД у цьому провадженні, якщо його повноваження не зафіксовані у відповідному процесуальному документі.

Єдиною правовою підставою для здійснення НСРД оперативними працівниками, а також для складання ними протоколів за результатами таких дій, є письмове доручення слідчого відповідно до ч. 6 ст. 246 та ч. 1 ст. 41 КПК України або доручення процесуального керівника згідно з п. 5 ч. 2 ст. 36 КПК України [1] та п. 3.3.2 Інструкції про організацію проведення НСРД [6]. Таке доручення має бути адресоване слідчому чи керівнику відповідного оперативного підрозділу, який здійснює діяльність на території, де вчинено кримінальне правопорушення, та в межах юрисдикції якого функціонують уповноважені органи досудового розслідування та оперативні підрозділи.

Таким чином, процесуальна легітимність суб'єкта, що проводить НСРД, є невід'ємною передумовою допустимості отриманих доказів, а порушення цього принципу може призвести до втрати доказової сили результатів таких дій.

III. Додаткові (прийняття інших процесуальних та оперативних дій по забезпеченню ефективності проведення НСРД).

Як свідчить практика, саме за результатами успішного проведення заходів контролю за вчиненням зловживання впливом у слідчого виникає обґрунтована процесуальна підстава для прийняття рішення про затримання особи, яка безпосередньо отримала неправомірну вигоду, а також можливого посередника. Таке рішення приймається на місці події, з урахуванням позитивних наслідків зафіксованих НСРД, зокрема аудіо- чи відеозапису розмов, а також загального контексту оперативної ситуації.

У слідчій практиці однією з поширених проблем залишається недотримання вимог чинного кримінального процесуального законодавства під час організації, проведення,

документування та розкриття матеріалів НСРД. Помилки на цих етапах істотно впливають на подальшу можливість використання отриманих результатів як допустимих доказів у кримінальному провадженні.

На підставі узагальнення судової практики у кримінальних провадженнях про зловживання впливом, вчинених працівниками правоохоронного органу, що стосуються використання результатів НСРД, можна виокремити такі типові підстави визнання доказів недопустимими:

Невідповідність між дозволом суду на проведення НСРД та фактичним змістом і результатами реалізованих заходів, зокрема щодо обсягу, способу фіксації або кола осіб, стосовно яких ці дії проводились (45%).

Істотні порушення під час проведення або оформлення результатів НСРД, включаючи недотримання процесуальної форми, неповноту або неправильність ведення протоколів, відсутність додатків, що унеможлиблює їх використання як доказів (34%).

Недоступність матеріалів досудового розслідування для сторони захисту, зокрема у тій частині, що стосується проведених слідчих (розшукових) дій, у тому числі протоколів, технічних додатків, клопотань слідчого, судових ухвал, постанов прокурора та доручень про проведення НСРД (21%).

Наведені порушення можуть виникати як на етапі ініціювання або санкціонування негласних заходів, так і під час їх практичної реалізації чи відкриття матеріалів стороні захисту. Особливої уваги потребує завершальна стадія досудового розслідування, коли вирішується питання допустимості отриманих фактичних даних, їх перевірки та оцінки у контексті принципів змагальності, рівності сторін і забезпечення права на захист.

Отже, для забезпечення належної доказової сили результатів НСРД необхідно суворо дотримуватись процесуальних гарантій на всіх етапах – від ініціювання і проведення дій до їх процесуального оформлення й відкриття матеріалів стороні захисту.

У цьому контексті варто звернути увагу на наукові пропозиції щодо вдосконалення процесуального статусу співробітників оперативних підрозділів під час проведення НСРД. Так, С. С. Терешук, досліджуючи питання виконання доручень під час реалізації НСРД, обґрунтував доцільність розширення повноважень оперативних працівників шляхом надання їм права за дорученням слідчого ініціювати проведення відповідних заходів [9]. У свою чергу, А. А. Щадило пропонує закріпити в законодавстві право співробітника оперативного підрозділу вносити до слідчого обґрунтовані пропозиції щодо проведення конкретних НСРД, з огляду на наявну оперативну інформацію [10].

Реалізація таких законодавчих ініціатив сприяла б підвищенню ефективності взаємодії між слідчим і оперативним підрозділом, чіткому розмежуванню повноважень, а також оптимізації процесу доказування. Запровадження відповідних змін дозволило б упорядкувати участь оперативних працівників у ініціюванні та проведенні НСРД, у тому числі із використанням спеціальних негласних засобів, залишаючи слідчому більше ресурсів для реалізації гласних слідчих (розшукових) дій і загального процесуального керівництва.

Висновки. У кримінальних провадженнях про зловживання впливом, вчинених працівниками правоохоронного органу здійснюється комплексне проведення НСРД по фіксації таких подій, що включає: отримання неправомірної вигоди працівником правоохоронного органу; вчинення дій по відношенню до владної особи щодо прийняття нею рішення, відповідно до її компетенцій; передача предмета неправомірної вигоди чи здійснення іншого сприяння в інтересах владної особи; виявлення місцезнаходження предметів, документів, що містять ознаки вчинення правопорушення.

Проведення НСРД як засобу фіксації зловживання впливом, вчиненого працівником правоохоронного органу включає в себе алгоритм послідовних дій: підготовчі (внесення відомостей до ЄРДР та максимальне приховування відомостей про суб'єкта злочину); організаційно-тактичні (вибір НСРД, які максимально нададуть можливість закріпити факт зловживання впливу; отримання процесуального рішення про їх проведення; заручення уповноважених суб'єктів до їх проведення; безпосередня участь в їх проведенні); додат-

кові (прийняття інших процесуальних та оперативних дій по забезпеченню ефективності проведення НСРД).

Серед найбільш релевантних НСРД слід виокремити контроль за вчиненням злочину, який сприяє оперативному документуванню злочинної діяльності, забезпечує належний рівень доказової бази, придатної для подальшого використання у суді. Контроль за вчиненням злочину спрямований на приховану фіксацію дій особи, що вчиняє готування або замах на такий злочин. Доцільним є залучення викривачів під час проведення спеціального слідчого експерименту як форми контролю за вчиненням злочину: отримання інформації про факт зловживання впливом; надання допомоги при проведенні експерименту; безпосередня участь у проведенні експерименту. Основна мета цих заходів полягає у забезпеченні достовірного й допустимого доказового матеріалу, який документує факт злочинної діяльності ще на етапі її реалізації. Застосування таких заходів дозволяє правоохоронним органам здійснити затримання особи безпосередньо після вчинення або під час вчинення протиправного діяння, одразу після чого проводяться невідкладні слідчі (розшукові) дії – обшук, огляд, допити та інші процесуальні дії, – які мають за мету закріплення зібраної під час НСРД доказової інформації у відповідності до вимог кримінального процесуального закону.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Керевич О. В., Климчук М. П. Законодавче врегулювання інституту негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 244–246.
3. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. №2 (33). С. 137–141.
4. Грібов М. Л. Зміст криміналістичного забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 35–41.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. В. Ківалова. Х. : Одиссей, 2013. 1104 с.
6. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>
7. Уваров В. Г. Інститут втручання у приватне життя шляхом аудіо-, відеоконтролю. *Право і Безпека*. 2012. № 5. С. 190–194.
8. Багрій М. В., Луцик В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід : монографія. Х. : Право, 2017. 376 с.
9. Терешук С. Процесуальні особливості запровадження негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic national: teorieș i practică*. 2017. № 1. С. 158–164.
10. Щадило А. А. Правові та організаційні засади діяльності оперативних підрозділів у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2016. 244 с.

